

آگاهی مسؤولان اجرایی از اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده خود^۱

منیر کینخا^۲

چکیده: کتابخانه‌های دانشکده‌ای به عنوان نهاد آموزشی و پژوهشی، در ایران با مشکلات متعددی رو به رو بوده و به نظر می‌رسد که چگونگی تصمیمات مسؤولان اجرایی دانشکده‌ها در پیشرفت کتابخانه‌ها تأثیر بسزایی دارد. بدیهی است تصمیمات اتخاذ شده از طرف مسؤولان بستگی زیادی به میزان آگاهی آنان نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه دارد. پژوهش حاضر با این فرض که مسؤولان اجرایی دانشکده‌ها نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه تحت سرپرستی خود آگاهی کامل ندارند، انجام پذیرفت. جامعه مورد پژوهش ۶۰ نفر از مسؤولان دانشکده‌ها اعم از رئیس دانشکده، معاون آموزشی و پژوهشی، و معاون اداری و مالی بیست دانشکده علوم پزشکی مستقر در تهران وابسته به دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی بوده و روش پژوهش پیمایشی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که متأسفانه هیچ‌یک از مسؤولان حدنصاب نمره ۲۰-۱۸ را که ملاک آگاهی کامل بوده، به دست نیاورده‌اند.

مقدمه

«اهمیت و اعتبار هر نهاد آموزش عالی، تا حد زیادی با چگونگی کتابخانه‌اش سنجیده می‌شود. هیچ دانشگاهی بدون داشتن کتابخانه‌ای مجهز به منزله «قلب سازمان» نمی‌تواند کار مؤثری انجام دهد. کتابخانه‌های دانشکده‌ای به منظور پشتیبانی و تقویت برنامه‌های آموزشی و پژوهشی دانشکده به وجود می‌آیند (۱)».

تصمیم‌گیرهای مربوط به کیفیت و کمیت کتابخانه دانشکده‌ای توسط مسؤولان اجرایی دانشکده‌ها گرفته می‌شود و نوع تصمیم‌گیری آنان در چگونگی کتابخانه و در نهایت در چگونگی کارهای آموزشی و پژوهشی تعیین‌کننده است. بنابراین، میزان آگاهی مسؤولان دانشکده‌ها از

۱. این مقاله خلاصه‌ای از پایان‌نامه مؤلف با همین عنوان است.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، رئیس کتابخانه مرکز پزشکی دکتر مسیح دانشوری

گردش کار و فعالیتهای کتابخانه و اهمیتی که به این نهاد آموزشی و پژوهشی می‌دهند، بر چگونگی کار کتابخانه و سپس بر کیفیت آموزش و پژوهش تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل به نظر می‌رسد که شناخت میزان آگاهی مسئولان نسبت به کتابخانه در این راستا از اهمیت خاصی برخوردار است.

مسئله پژوهش

مسئولان و رؤسای کتابخانه‌ها فعالیت و وظایف خود را در قالب چهاررکن اصلی مجموعه‌سازی، خدمات فنی، خدمات مرجع و مدیریت انجام می‌دهند، و مسئولان اجرایی دانشکده‌ها اعم از رئیس دانشکده، معاون آموزشی و پژوهشی و معاون اداری و مالی برای سایر امور مهم از جمله بودجه، کارکنان، فضا و تجهیزات، تکنولوژی و ... تصمیم‌گیری می‌کنند. کتابخانه به عنوان نهاد آموزشی و پژوهشی در دانشکده از جایگاه خاصی برخوردار است و با توجه به اینکه کتابخانه‌های دانشکده‌ای معمولاً با مشکلاتی از قبیل کمبود نیروی انسانی متخصص، عدم تأمین مواد و منابع، کمبود فضا و تجهیزات، کمبود بودجه و ... مواجه هستند، لذا بدون حمایت آگاهانه مادی و معنوی، مسئولان اجرایی تصمیم‌گیرنده نمی‌توانند نقش مطلوب آموزشی و پژوهشی خویش را با توجه به اهداف چهارگانه یاد شده در دانشکده ایفا نمایند، بنابراین لازم است مسئولان با داشتن حسن نیت به گرفتن تصمیمات آگاهانه نسبت به کتابخانه مبادرت ورزند. اما گاهی مشاهده شده است که بعضی از مسئولان تصمیماتی برای کتابخانه اتخاذ نموده‌اند که نه تنها در راستای اهداف آموزشی و پژوهشی نبوده، بلکه با آن مغایرت نیز داشته و چه بسا به عدم پیشرفت و گسترش کتابخانه‌ها منجر شده است.

در این راستا، بررسی چگونگی اخذ چنین تصمیماتی همواره مد نظر پژوهشگران و محققین و کتابداران بوده است و به نظر می‌رسد که میزان آگاهی مسئولان درباره اهداف و وضعیت کتابخانه‌های علوم پزشکی یکی از عوامل مؤثر در چگونگی اتخاذ تصمیمات آنها باشد. به همین دلیل، در این پژوهش میزان آگاهی مسئولان اجرایی دانشکده‌های علوم پزشکی مستقر در تهران (علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران و ایران) نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده تحت سرپرستی آنان مورد بررسی قرار گرفته است.

مسئله تحقیق به هشت سؤال اساسی تقسیم گردید و این سؤالات مبنای تنظیم پرسشنامه قرار گرفت.

اهداف پژوهش

هدف اصلی از انجام این پژوهش شناسایی میزان آگاهی مسئولان اجرایی دانشکده‌های

علوم پزشکی مستقر در تهران نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده تحت سرپرستی آنان بوده و به عنوان هدف جانبی تشخیص مواردی که این مسئولان نسبت به آن آگاهی بیشتر یا کمتری دارند، نیز مد نظر بوده است.

اهمیت پژوهش

۱. می توان از داده های این تحقیق به میزان آگاهی مسئولان اجرایی دانشکده ها نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه های دانشکده های تحت سرپرستی آنها دست یافت.
۲. می توان امید داشت که مطالعه این تحقیق برای مسئولان دانشکده ها مفید بوده و باعث شود به نظرات و پیشنهادات مدیران متخصص کتابخانه ها توجه بیشتری مبذول داشته و از مشاوره و راهنمایی آنان در تصمیماتشان بهره گیرند.
۳. داده های نهایی این تحقیق می تواند زمینه هایی برای تحقیقات آینده ایجاد کند.

فرضیه پژوهش

مسئولان اجرایی دانشکده های علوم پزشکی مستقر در تهران آگاهی کاملی از اهداف و وضعیت کتابخانه های دانشکده تحت سرپرستی خود ندارند.

تعریف عملیاتی اصطلاحات

آگاهی. منظور آگاهی در این پژوهش میزان اطلاعات مسئولان دانشکده ها در مورد اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده آنهاست که از طریق تجزیه و تحلیل پاسخهای داده شده در پرسشنامه سنجیده و به چهار گروه آگاهی کامل (۲۰ - ۱۸)، آگاهی نسبی (۱۸ - ۱۶)، آگاهی کم (۱۶ - ۱۴)، و عدم آگاهی (کمتر از ۱۴) طبقه بندی شده است.

مسئولان اجرایی. منظور از مسئولان اجرایی در این پژوهش ریاست دانشکده، معاونت آموزشی و پژوهشی، و معاونت اداری و مالی در بیست دانشکده مستقر در تهران است. کتابخانه دانشکده ای. مقصود از کتابخانه دانشکده ای در این پژوهش مجموعه ۲۰ کتابخانه دانشکده های علوم پزشکی مستقر در تهران است.

هدف کتابخانه دانشکده ای. مقصود اهدافی است که مطابق معیارهای ایفلا برای یک کتابخانه دانشکده ای در نظر گرفته شده و آن کمک به امر آموزش و پژوهش در دانشگاه و دانشکده است.

وضعیت کتابخانه دانشکده ای. مقصود از وضعیت کتابخانه در این پژوهش فعالیتهای

کتابخانه و عوامل مهم دیگری است که به نظر می‌رسد در ارائه خدمات کتابخانه تأثیر دارد و عبارتند از فضا و تجهیزات، مواد و منابع، خدمات فنی، خدمات مرجع، کامپیوتر، حفاظت و حراست، کارکنان متخصص و بودجه.

محدودیت پژوهش

مهمترین محدودیت این پژوهش عدم دسترسی به بعضی از مسؤولان اجرایی مخصوصاً رؤسای دانشکده‌ها به دلیل مشغله فراوان و داشتن مسؤولیتهای متعدد آنها بوده است و حتی در بعضی مواقع پس از ارتباط رو در رو و ارائه پرسشنامه و دادن توضیحات حضوری، پس از تماسهای تلفنی و مراجعات مکرر، پرسشنامه‌ها تکمیل نشده و سفید بازگشت داده شد. محدودیت زمان پژوهش نیز از دیگر محدودیتهای این پژوهش به شمار می‌رود.

روش و جامعه پژوهش

روش این پژوهش پیمایشی است؛ جامعه مورد بررسی در این پژوهش شامل ۶۰ نفر از رؤسا و معاونان دانشکده‌های علوم پزشکی مستقر در تهران (دانشگاههای علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی) در فاصله زمانی ۷۲/۲/۱ تا ۷۲/۳/۱۵ است.

دانشگاههای علوم پزشکی ایران، تهران، و شهید بهشتی مجموعاً دارای بیست دانشکده تابعه بوده و هر یک از این دانشکده‌ها دارای یک رئیس و یک معاون اداری و مالی و یک معاون آموزشی و پژوهشی هستند که در برنامه‌ریزی و امور جاری کتابخانه‌های تحت پوشش خود نقش گیرنده نهایی را به عهده دارند.

به علت محدود بودن تعداد افراد جامعه، از نمونه‌گیری خودداری گردیده و کلیه افراد جامعه مورد نظر تحت بررسی قرار گرفته‌اند.

شیوه گردآوری اطلاعات

برای جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از دو پرسشنامه استفاده شده است، پرسشنامه اول برای مسؤولان اجرایی با ۲۲ سؤال، شامل ۱۴ سؤال بسته و ۸ سؤال باز بوده و پرسشنامه دوم به عنوان کلید پرسشنامه اول برای رئیس کتابخانه یا کتابدار با سابقه در ۱۱ سؤال، شامل ۸ سؤال بسته و ۳ سؤال باز تنظیم شده است.

پس از آزمون مقدماتی پرسشنامه‌ها و تهیه پرسشنامه نهایی، برای تکمیل پرسشنامه‌ها به کلیه دانشکده‌ها مراجعه و پرسشنامه به مسؤولان داده و از آنها خواسته شد پرسشنامه‌ها را

تکمیل نمایند و سپس در مراجعات بعدی و مکرر پرسشنامه‌ها تحویل گرفته شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که ۷۰ درصد کتابداران پاسخ‌دهنده به پرسشنامه دارای تحصیلات لیسانس و فوق‌لیسانس هستند و ۲۰ درصد کتابداران که تحصیلات دیپلم دارند یا میزان تحصیلات آنها نامعلوم است، نیز همگی دارای سابقه کار زیاد هستند و در مجموع به نظر می‌رسد که این افراد به علت داشتن تخصص و تحصیلات و سابقه کار مناسب، همگی در امور کتابخانه خود آگاهیهای لازم را دارند.

جدول ۱. توزیع فراوانی کتابداران دانشکده‌ها برحسب میزان تحصیلات و سابقه کار

میزان تحصیلات	سابقه کار	زیر ۵ سال	۵ - ۱۰ سال	۱۰ سال به بالا	جمع	درصد
فوق لیسانس	۱	۴	-	۵	۲۵	
لیسانس	۲	۱	۶	۹	۴۵	
فوق دیپلم	۱	۱	-	۲	۱۰	
دیپلم	-	۱	۲	۳	۱۵	
پاسخ داده نشده	-	-	۱	۱	۵	
جمع	۴	۷	۹	۲۰	۱۰۰	

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که ۵۰ درصد جامعه مورد مطالعه دارای تحصیلات دکتری هستند و به طور کلی مسئولان اجرایی دانشکده‌ها اکثراً دارای تحصیلات عالی بوده و به همین دلیل انتظار می‌رود که برای کتابخانه به عنوان قلب مراکز آموزشی اهمیت خاصی قائل شده و وضعیت آن را با دقت و حوصله زیاد مورد توجه قرار دهند.

برای سنجش آگاهی کلی مسئولان و پاسخگویی به فرضیه پژوهش به طریق زیر عمل شده است: با توجه به اینکه در پرسشنامه ۱۲ سؤال برای سنجش میزان آگاهی نسبت به موارد خاص وجود دارد، برای هر یک از این سؤالات نمره‌ای در نظر گرفته شده و در ازای پاسخ درست ۲ نمره، پاسخ نسبتاً درست ۱ نمره منظور گردید و برای پاسخ غلط و بدون جواب نمره‌ای در نظر گرفته نشد.

جدول ۲. توزیع فراوانی مسؤولان دانشکده‌های علوم پزشکی مستقر در تهران برحسب میزان تحصیلات و سمت فعلی

سمت	رئیس دانشکده		معاون آموزشی و پژوهشی		معاون اداری و مالی		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دکتری	۱۱	۷۳	۹	۴۷	۵	۳۱	۲۵	۵۰
فوق لیسانس	۴	۲۷	۷	۳۱	۳	۱۹	۱۴	۲۸
لیسانس	-	-	۲	۱۵	۵	۳۱	۷	۱۴
فوق دیپلم و دیپلم	-	-	-	-	۳	۱۹	۳	۶
پاسخ داده نشده	-	-	۱	۷	-	-	۱	۲
جمع	۱۵	۱۰۰	۱۹	۱۰۰	۱۶	۱۰۰	۵۰	۱۰۰

بیشترین نمره ۲۴ است که به کسی تعلق گرفته است که به تمامی سؤاها پاسخ صحیح داده باشد و برای ملموس بودن نمرات آنها با تناسب ساده‌ای از فاصله عددی ۲۴ - ۰ به نمره‌ای در فاصله عددی ۲۰ - ۰ تبدیل شده‌اند.

نمره	سطح آگاهی
۱۸ - ۲۰	آگاهی کامل
۱۶ - ۱۸	آگاهی نسبی
۱۴ - ۱۶	آگاهی کم
کمتر از ۱۴	عدم آگاهی

با توجه به جدول ۳ ملاحظه می‌شود که متأسفانه هیچ‌یک از مسؤولان اجرایی دانشکده‌ها نمره‌ای بین ۱۸ - ۲۰ را که آگاهی کامل نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه محسوب می‌شود نیاورده‌اند و بیشترین درصد یعنی ۵۶ درصد مربوط به کسانی است که در این موارد دارای عدم آگاهی هستند. بنابراین، فرضیه پژوهش مبنی بر عدم آگاهی کامل مسؤولان دانشکده‌ها از اهداف و وضعیت کتابخانه تحت سرپرستی ایشان مورد تأیید قرار می‌گیرد.

جدول ۳. توزیع فراوانی مسئولان اجرایی دانشکده‌های علوم پزشکی مستقر در تهران برحسب نمرات آگاهی کلی آنان نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده تحت سرپرستی خود

نمره کلی آگاهی	تعداد	درصد
۱۸-۲۰	-	-
۱۶-۱۸	۴	۸
۱۴-۱۶	۱۸	۳۶
کمتر از ۱۴	۲۸	۵۶
جمع	۵۰	۱۰۰

شاید بتوان بالا بودن درصد مربوط به عدم آگاهی مسئولان را به علت کثرت کار و تعدد مشاغل آنان دانست به طوری که مسئولان فرصت کافی برای شناخت و رسیدگی به وضعیت کتابخانه‌های خویش را نداشته یا گمان و تصور آنان بر این است که کتابخانه اهمیت خاصی ندارد و با همین وضعیت موجود نیز می‌تواند به کار خود ادامه دهد و نیاز دانشجویان را در همین حد برآورده سازد، که در هر صورت باعث نگرانی است، زیرا دانشکده‌ای که مسئولان آن به هر دلیل اهمیت و ارزش لازم را برای کتابخانه آن قائل نشوند و با کتابخانه نه به عنوان نهادی با اهمیت، بلکه به عنوان واحدی جانبی برخورد نمایند، مطمئناً کیفیت آموزش و پژوهش نیز تحت تأثیر قرار خواهد گرفت.

از جدول ۴ می‌توان نتیجه گرفت که متأسفانه هیچ یک از مسئولان اجرایی دانشکده‌ها از وضعیت کتابخانه دانشکده تحت سرپرستی خود آگاهی و اطلاع دقیقی نداشته و متأسفانه رؤسای دانشکده‌ها حتی آگاهی نسبی و متوسطی نیز در این زمینه ندارند. البته لازم به تذکر است که اکثر رؤسای دانشکده‌ها دارای تعدد مشاغل بوده و غیر از مقام و مسؤولیت ریاست یک دانشکده مسؤولیت‌های بسیار پرمشغله‌ای را نیز به عهده دارند و ممکن است به همین دلیل پرسشنامه‌ها را با دقت و وقت کافی پر نکرده باشند.

بیشترین درصد گروه رؤسای دانشکده‌ها مربوط به عدم آگاهی یعنی نمره کمتر از ۱۴ (۵۸ درصد) است و ۴۲ درصد از رؤسای دانشکده‌های علوم پزشکی اطلاعات بسیار ناقصی در مورد کتابخانه‌های تحت سرپرستی خویش دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی مسؤولان دانشکده‌ها برحسب آگاهی کلی آنان نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه دانشکده خود به تفکیک سمت

میزان آگاهی	رئیس دانشکده		معاون آموزشی		معاون اداری و مالی		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
آگاهی کامل	-	-	-	-	-	-	-
آگاهی نسبی	-	-	۳	۱۵	۱	۶	۸
آگاهی کم	۷	۴۷	۶	۳۱	۵	۳۱	۳۶
عدم آگاهی	۸	۵۳	۱۰	۵۴	۱۰	۶۳	۵۶
جمع	۱۵	۱۰۰	۱۹	۱۰۰	۱۶	۱۰۰	۵۰

معاونان آموزشی و پژوهشی دانشکده‌ها نسبت به سایر مسؤولان، آگاهی بیشتری داشته ولیکن در بین آنها هم هیچکدام آگاهی کامل نسبت به اهداف و وضعیت کتابخانه خود نداشته و تنها ۱۵ درصد آنان دارای آگاهی نسبی بوده و در صورت مقایسه درصدهای عدم آگاهی بین مسؤولان مشاهده می‌شود، درصد عدم آگاهی معاونان آموزشی و پژوهشی نسبت به سایرین کمتر است.

معاونان اداری و مالی به عنوان مسؤولانی که به طور عمده در مورد بودجه و کارکنان کتابخانه صاحب نظر و تصمیم‌گیرنده هستند، متأسفانه از وضعیت کتابخانه خود اطلاع کاملی نداشته و تنها ۶ درصد آنان آگاهی نسبی و ۳۱ درصد آگاهی کم دارند و بقیه بی‌اطلاعند. این گروه نسبت به سایرین بیشترین درصد مربوط به عدم آگاهی را دارا هستند. بدین ترتیب، شاید طبیعی باشد که اکثر کتابخانه‌ها از کمبود بودجه، پرسنل متخصص و... دچار مشکل هستند.

بنابراین، ممکن است یکی از عوامل عدم پیشرفت همه جانبه کتابخانه‌های دانشکده‌ها آگاهی اندکی باشد که مسؤولان دانشکده‌ها نسبت به وضعیت موجود کتابخانه دانشکده‌ای خود دارند.

داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین میزان آگاهی مسؤولان و محل اخذ مدرک تحصیلی‌شان رابطه معنی‌داری وجود دارد و تحصیلکردگان خارج از کشور آگاهی بیشتری از اهداف و وضعیت کتابخانه خود دارند.

همچنین بانوان و مسؤولانی که سابقه کار بیشتری دارند آگاهی‌شان نسبت به کتابخانه بیشتر است. داده‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان آگاهی مسؤولان دانشگاه علوم پزشکی ایران نسبت به سایر دانشگاهها بیشتر است.

پیشنهادها

بطور کلی، طبق اطلاعات حاصله از پژوهش حاضر، کتابخانه‌های دانشکده‌های علوم پزشکی مستقر در تهران از نظر تأمین منابع، فضای فیزیکی، نیروی انسانی، تأمین بودجه و اعتبارات لازم در حد مطلوبی نبوده نیاز به حمایت و تجهیز امکانات دارند، بنابراین پیشنهاد می‌شود که:

۱. مدیران و مسؤولان اجرایی دانشکده‌ها در یک اقدام هماهنگ نسبت به شناخت مشکلات و مسائل کتابخانه‌ها کوشش نموده و با تأمین اعتبارات و بودجه کافی نسبت به رفع نواقص اقدام کنند. بدیهی است نتایج این امر در دراز مدت سبب ارتقاء کیفیت آموزش و پرورش خواهد شد.

۲. لازم است مدیران و مسؤولان دانشکده‌ها پس از قبول این مسؤولیت، نسبت به شناخت اهداف و فعالیتهای کلیه واحدهای تحت سرپرستی خود و همچنین اوضاع و شرایط موجود در این واحدها، بخصوص کتابخانه‌ها که از اهمیت خاصی برخوردار است، کوشش نمایند. شناخت اهداف و فعالیتهای از طریق گذراندن کارگاههای خاص و مطالعات نظری و حضور مستمر در روند فعالیتهای کتابخانه می‌تواند میسر گردد.

۳. با توجه به نتایج تحقیق که بیشترین درصد آگاهی در مورد اهداف و وضعیت کتابخانه را معاونان آموزشی و پژوهشی دانشکده‌ها به خود اختصاص داده‌اند، لازم است رؤسای دانشگاهها قدرت و اختیار بیشتری در تصمیم‌گیریهای مربوط به کتابخانه به آنان داده و از نظرات و پیشنهادات آنان بهره‌جویند. ■

مآخذ:

۱. موکهرجی، آ.ک. تاریخ و فلسفه کتابداری، ترجمه اسداله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸. ص ۵۱.

pp.13-15.

۳. ایران. وزارت فرهنگ و آموزش عالی. آمار آموزش عالی ایران: سال تحصیلی ۶۹ - ۶۸. تهران: مرکز آمار و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۶۹.

4. Harrod. *The Librarian's Glossary and Reference Book*. London: Gower, 1990.